

TRANZICIJA I TRANSFORMACIJA PORODICE

Adnan FOČO

University of Sarajevo, Faculty of Philosophy
Franje Račkog 1, 71 000 Sarajevo, B&H
E-mail: adnan.foco@ff.unsa.ba

ABSTRACT

Tranzicija rastura stare tvorevine i to ne samo ekonomske već i porodične, običajne i tardijske različitih naroda i podneblja. Njen uticaj je neosporan na samu prirodu kretanja kapitala, novca, tehnologija ali i radne snage. Mjenjanjem mjesta boravka i velika radna tranzicija i migracija prije svega radna ima velikog uticaja na promjenu porodičnih odnosa, na tradiciju i na usvajanje i prihvatanje novog vrijednosnog sistema i pravila zemlje u kojoj se nastanjuju. To svakako doprinosi većim pravima i slobodama članova porodica, većim pravima žena u odnosu na domicilnu zemlju ili zemlju migracije, na veće mogućnosti u obrazovnom procesu i na povećanje ličnih prava i sloboda u odnosu na tardijska i prava u zemljama iz kojih su porodici emigrirale. Svakao tom procesu doprinosi ekonomska i obrazovna samostalnost ali i demokratičnost razvijenih zemalja. Upravo sukob starog i tardijskog i u susretu sa novim dolazi do velike porodične konfliktnosti i to napuštanja zastarjelih ili tradicionalnih porodičnih modela i stereotipa. Porodični modeli se u procesu tranzicije univerzaliziraju i postaju zajednički bez obzira na porijeklo i na domicilne stereotipe. Porodica kao univerzalna i trajna ljudska zajednica zadobija u novom vremenu nove uloge a funkcije društva se prilagođavaju porodičnim potrebama i zahtjevima vremena i prostora u kome ljudi egzistiraju. Sve su to pitanja koja zahtjevaju da se sagledaju sa svih aspekata, ne samo sa formalno pravnih i socijalnih već prije svega sa aspekta novih društvenih odnosa i potrebnih modela kako bi se potpunije ostavirala individualna i kolektivna prava ljudi i kako bi se porodični stereotipi ostavili u prošlosti.

Ključne riječi: tranzicija, globalizacija, transformacija, porodica, porodične i tardijske vrijednosti, raspad porodice

Transition disintegrates old creations, not only economic, but also family, customary and traditional ones of different peoples and climates. Its influence on the very nature of the movement of capital, money, technology, but also labour force is indisputable. By changing the place of residence, the great work transition and migration (mostly work transition) have a great influence on the change of family relations, on tradition and on the adoption and acceptance of the new value system and rules of the country in which they live. This certainly contributes to greater rights and freedoms of family members, greater rights of women in relation to the domicile country or country of migration, greater opportunities in the educational process and an increase in personal rights and freedoms in relation to traditional and rights in countries from which the families have emigrated. Of course, economic and educational independence contribute to that process, but also the democracy of the developed countries. Precisely the clash between the old and the traditional, and in the encounter with the new, creates a great family conflict, and that is the abandonment of outdated or traditional family models and stereotypes. In the process of transition, family models are universalized and become common regardless of their origin and domicile stereotypes. This speaks best about the democratization, not only of the family and marriage, but also about the democratic system and the achieved rights of individuals. This is especially reflected in the forms of family life, marriage, its dissolution, the right to property, and the rights and position of children, social and individual care and obligations in the process of guardianship and socialization. These are all issues that require consideration from all aspects, not only from formally legal and social ones, but above all from the aspect of new social relations and necessary models in order to more fully realize individual and collective human rights and to leave family stereotypes in the past.

Key words: transition, globalization, transformation, family, family and traditional values, family breakdown, family stereotypes, women's rights, children's rights, divorce, breakdown of traditional

1.0 Uvod

Porodica kao ljudska i historijska tvorevina ima svoje značenje kako u svojoj prošlosti tako i u sadašnjosti. Historijski razvoj, oblici i tvorevine porodičnog života su neiscrpna tema kako antropologa tako i historičara, etičara, demografa, pravnika ali i sociologa koji u sadašnjosti razumjevaju njenu prošlost i njeno značenje ne samo za sadašnjost već i za budućnost. Porodica kao univerzalna, trajna i stabilna ljudska zajednica u svakom vremenu postaje interesantna i njena običajnost i trajnost, zadobija nove forme u ambijentu vremena i uslovima života ljudi u zajednici. Ljudski razvoj je najuže povezan sa porodicom i porodičnim životom, njenim vrijednostima, etikom, religijom ali i emocijom opstanka, razvoja, vrijednosnog sistema koji gradi i koji njeguje kao svoju privatnost ali i kao univerzalnost društva. Od samog nastanka porodica je prolazila različite faze svog razvoja, različite modele organizacije porodičnog života, načina vrednovanja porodičnih odnosa, krvnosrodničkih veza do socijalno ekonomskih relacija.

Različita društva imaju različite porodične modele, porodične vrijednosti, koji su dio tradicije ali i kulture određenog naroda, podneblja, države pa čak i kontinenta. Ne postoji univerzalan i jedinstven recept razvoja porodičnih odnosa i porodičnog stasanja i razvoja kroz historiju, kroz civilizacijski kod do suvremenog razumjevanja porodice i njenih odnosa u prostoru i vremenu globalizacije. Porodica kao trajna i univerzalna ljudska zajednica u povijesti je imala manje više skoro iste funkcije, sličnu tradiciju, vrijednosni sistem i društveno značenje. Najrasprostranjenija njena funkcija je svakako reproduktivna što znači da je ona bila i ostala osnova za ljudsku reprodukciju. U toj svojoj funkciji porodica je imala različite modele kod različitih naroda i civilizacija. Ta njena funkcija je ostala mjerilo napretka, ali i opstanka ljudske vrste, napretka humanih porodičnih odnosa i veza koje su imale za cilj da omoguće reprodukciju i brigu starijih za odgoj i razvoj mlade populacije.

Etičnost, običajnost, i kulturni obrasci su različiti, ali oni su imali za cilj da uspostave što emotivniju i što harmoničniju porodičnu vezu, porodične odnose i legitimni način opstanka i razvoja ljudske populacije. Porodični stereotipi su u stvarnosti pravila koja su snažna i koja su bila najčešće nepisana, ali praktikovana da se ostvari ljudska reprodukcija i da se stvore društveno ali i individualno prihvatljivi i obavezujući modeli života ljudi u zajednici. Otuda je porodica i osnovna ljudska zajednica na kojoj se izgrađuje i država kao institucija sa ciljem da omogući zajednički život, slobodu i poštivanje ljudskih prava. Kao i u državnim tvorevinama, obli-

cima vladanja i modelima vlasti tako i u porodičnom životu mjenjao se historijski kod i bio prilagođen vremenu i uslovima života i ljudskog opstanka.

Danas se otvoreno govori o rodu, seksualnosti, reprodukciji, ženskim pokretima i pravima i sl. Time se iznova sistemi i poretci vlasti stavljaju u poziciju novog izazova i odgovora na pitanja koje određene skupine ljudi postavljaju u novom vremenu i većim dostignutim stepenom individualnih prava. Entoni Gidens se posebno koncentrira na pitanje modernosti roda i reprodukcije te ljudskih sklonosti koje su porodične, tradicijske vrijednosti ali i novi zahtjevi koji spadaju u sferu ne privatnosti već ljudskih prava, kao društvenih i javno proklamovanih. Zato i konstatira da se „rodne nejednakosti odnose na razlike u statusu, moći i prestižu između muškaraca i žena u različitim kontekstima. U svom tumačenju rodnih nejednakosti, funkcionalisti ističu da rodne razlike i polna podjela rada doprinose društvenoj stabilnosti i integraciji. Feministički princip odbacuje shvatanje da je rodna nejednakost prirodna. Liberalne feministkinje rodnu nejednakost tumače na osnovu društvenih i kulturnih stavova, kao što su seksizam i diskriminacija. Radikalne feministkinje smatraju da su muškarci odgovorni za eksploataciju žena kroz patrijarhat-sistematsku dominaciju muškaraca nad ženama. Crne feministkinje smatraju da su faktori kao što su rasa i etnička pripadnost, pored roda, od suštinskog značaja za razumjevanje ugnjetavanja žena koje nemaju belu boju kože“. Iz navedenog se da zaključiti da su danas mnoga pitanja otvorena za koja se dugi niz godina šutjelo ili su pripisivana tradicijskim porodičnim odnosima. Iako je individualna pozicija jedinke u sistemu ti problemi postaju društveni pa i univerzalni na koje valja tražiti valjane odgovore, ali i društvene mjere koje će promijeniti naslijeđeno stanje i stereotipe o porodici i porodičnim odnosima. Ta pitanja se postavljaju u novom vremenu u kome demokratizacija društva, ali i samih porodičnih veza i odnosa omogućava da se vrijednosti prošlosti propituju kroz prizmu čovjekove potrebe i njegove budućnosti. Naravno, novo stanje u sferi porodičnih ali i društvenih odnosa ne može se pripisati samo demokratskim procesima već prije svega ekonomskim, socijalnim i obrazovnim mogućnostima koje su danas sasvim drugačije i dostupnije.

2.0 Porodica i funkcija socijalizacije

Pored reproduktivne funkcije porodica je imala izuzetno važnu ulogu u procesu socijalizacije i odgoja djece ali i uređivanja odnosa sa porodičnim srođnicima. Različite civilizacije pridavale su različito zna-

čenje nekim od socijalnoemocionalnih veza u porodičnim odnosima. Iz te različitosti nastalo je i nasljedno pravo, pa i drugi nepisani, ali i pisani zakoni koji pobliže u različitim vremenima uređuju različite odnose koji su nastajali u porodičnoj historiji i njenoj genealogiji. Socijalnoemocionalna funkcija porodice svakako je određena tipom društva ali i prirodom i karakterom tadašnjeg vrijednosnog sistema. U središtu porodičnih odnosa su svakako bili društveni odnosi, vrijednosti bilo da su svjetovne ili religijske. Sve su one imale za cilj da porodicu oblikuju u svjetlu potreba društva i čovjeka za opstankom. Međutim, porodica i njen vrijednosni tj. socijalni model vrijedio je i za održanje samog društvenog sistema pa i tipa vlasti i njegovog vrijednosnog koda. Oblikovanje čovjeka je središte porodičnog života, porodične, socijalne i ekonomske vrijednosti predstavljaju vrijednosni društveni sistem.

Čovjek kao prirodna datost i ljudski model je interes ne samo antropologa, religiologa, genetičara, etičara već i svih drugih nauka koje se bave proučavanjem ljudskog društva, čovjekovog nastanka, razvoja i njegovih sposobnosti. I danas u eri modernosti i tehničkotehnološkog napretka postavlja se pitanje mjesta i uloge čovjeka u novom vremenu i tehnološkoj premoći. Porodični razvoj prošao je svoj historijski put od reprodukcije do borbe za opstanak u novoj industrijskoj eri. Iz sadašnje ali i davnašnje perspektive da se uočiti da razvoj porodice nikad nije bio lak i da je svaka generacija ili populacija nosila breme prošlosti, nataleženo u tradiciji, kulturnim obrascima i potrebe za modernosti u drugom vremenu, a danas u eri velike pokretljivosti ljudi i kapitala suočavanjem sa sadašnjosti. Ti novi izazovi iznova postavljaju trajna ljudska pitanja na dnevni red snaga koje odlučuju o čovjeku i njegovim prirodnim ali i dostignutim pravima. Danas su na dnevnom redu prava na postojanje, prava na zasebnosti, na vlastite sklonosti i pravo izbora načina života. Ta prava su svakako u sudaru sa društvenim normama, vrijednosnim sistemima, religijskim dogmama, društvenim prisilama. Sudar starog, porodičnog, tradicijskog i novog u drugom vremenu pogotovu u eri demokratizacije dovodi do konfliktnosti različitog sadržaja i intenziteta. Ta konfliktnost odvija se i u okviru samih porodica i njihovog tradicionalnog poimanja života u zajednici i samom društvu i njegovom vrijednosnom ali i normativnom sistemu. Taj sukob snažno obilježava kraj dvadesetog i početak dvadeset i prvog stoljeća i to skoro podjednako kako razvijenih i demokratskih zemalja tako i onih manje razvijenih i sa odsustvom demokratskog načina vladanja. Taj sukob se ogleda u migracionim kretanjima koji nije samo ekonomske prirode. Migracije su uvjetovane različitim ratnim

konfliktima, ekonomskim potrebama, obrazovnim interesima i porodičnim konzervativizmima. Danas se na internacionalnoj razini javno i otvoreno postavljaju pitanja slobode i prava žene, prava djeteta, odsustvo nasilja i na njih se traži odgovor. Najčešće se postavlja pitanje siromaštva koje podnose posebno žene, nasilje nad ženama pa i u porodici, uticaju oružanih i drugih sukoba na žene, ali i na migracije i stradanje civilnog stanovništva posebno djece, nejednakostima između muškaraca i žena pri raspodjeli moći i odlučivanju, stereotipnom predstavljanju žena, rodnom nejednakostima pri upravljanju prirodnim resursima, diskriminaciji i kršenju prava žena i djece itd.

3.0 Ekonomska funkcija porodice

Ekonomska funkcija porodice, ne samo u historijskom već i u univerzalnom smislu nezaobilazna je za svaku nauku, a napose za sociologiju. Ekonomska funkcija porodice oblikovala je njenu prošlost ali ništa manje nije važna ni za sadašnjost. Od najranijih dana razvoja porodičnih zajednica do današnjeg suvremenog doba porodica je imala za svoju osnovu ekonomsku tj. egzistencijalnu ulogu u razvoju ljudskog društva. Iz potrebe za opstankom čovjeka nastale su egzistencijalne tj. ekonomske potrebe. U primitivnim društvima i nerazvijenim ekonomijama njena egzistencijalna uloga svodila se na date uslove i mogućnost preživljavanja u prostoru i vremenu. Taj sklad prirode i potrebe razvio je ekonomske uslove i mogućnosti koje čovjek danas koristi na različite načine i u različitom obimu. Danas je društvena sfera omeđena ekonomskim pretpostavkama i mogućnostima. Porodice različito konzumiraju dobra koja su u društvenoj, ali i porodičnoj sferi. Konzumiranje ekonomskih dobara je različito od društva do društva. Danas postoje razvijene zemlje i zemlje u razvoju. Taj nesklad između razvijenih i nerazvijenih u stvari doprinosi velikoj migraciji stanovništva i promjeni porodičnih i tradicijskih obrazaca na kojima su počivale. Ekonomski konzumerizam je u stvari ljudski i porodični univerzalizam koji briše granice između tradicionalnog i modernog, između starih običaja i različitih kultura. U susretu novog potire se naslijeđeno i nastaje nešto što postaje općeprihvatljivo tj. univerzalno za sve aktere koji čine novu zajednicu drugačijeg modela od naslijeđenog porodičnog. Taj sudar starog sa novim je deprimirajući ili obavezujući u vrijeme tehnologije koja diktira tempo i porodičnih veza pa i šire do samih društvenih odnosa. To su zapravo danas različite kulture, različiti jezici,

različiti stereotipi koji su proizašli iz porodičnih veza i odnosa i njihove transformacije u novo vrijeme i nove prostore.

Antropolozi su zakoračili u sferu razumjevanja kulture, akulturacije, ali i asimilacije. Porodični odnosi i vrijednosti su osnova toga novog stanja i zato je porodica i univerzalna ali i tradicijsko etnička i vrijednosna kategorija koja je i sama u tranziciji i velikoj promjeni. Od te promjene u mnogome zavisi tranzicija sistema ka demokratizaciji, ali i ka poštivanju ljudskih prava i individualnih sloboda. Nisu moguća prava proklamirana da se realiziraju ukoliko se pojedinačno ne manifestiraju na pojedinca i na njegovu ulogu i u porodici ali i samom društvu. Kako se zapravo mogu ostvariti prava koje jedinka ima ako mu ih porodica negira. Ulazak društva i države u taj prostor koji se historijski smatra mjestom zasebnosti, privatnosti i tradicije je u stvari novo vrijeme u kome se baš najbolje ne snalaze ni sistemi ni pojedinci. Istina, ranije u običajnom ili pisanom pravu, regulirano je pitanje zaključivanje braka, stečene zajedničke imovine, starateljstva nad djecom i sl. Novi prostor porodice se otvara i univerzalizira za društveni uticaj, za poštivanje društvenih normi, potiskuje tradicija i prevaziđeni rituali ili obrasci porodičnog ambijenta i života njenih članova. Ulazak novog društvenog ambijenta u porodične obrasce odvija se najsnažnije kroz obrazovni sistem koji mijenja ustaljene navike i rituale, mijenja gledišta na vrijednosti. Sposobnosti i individualnosti jedinice dolaze do izražaja. Porodični etos ostaje u sferi emocionalnog ili doživljenog u vremenu transformiranog obrasca koji postaje modificiran sa sudarom drugog. Obrazovanje nadograđuje vaspitanje, nadomješta porodičnu etiku onim što novi društveni obrasci traže od pojedinca. Znanje je individualno ali i društveno, mjeri se i upoređuje sa drugim pa i drugačijim. U tom prostoru nastaje novo stanje koje se zasniva na spoznaji, informaciji, iskustvu i tradiciji. Ranije je taj proces išao obrnuto, od tradicije ka prošlosti i stereotipu u datosti. Iskorak u dvadeset i prvom stoljeću je moguć zahvaljujući i rastu tehnike i tehnologije, rastu obrazovnih spoznaja i mogućnosti širine informacija.

Čovjek nije više sam i podređen porodičnom autoritetu, već okrenut novim spoznajama i mogućnostima, širini prostora i vremena za iskorak iz stanja sadašnjosti u vrijeme budućnosti. Mladi su danas elektronski pismeniji od svojih roditelja, imaju drugačiju logiku mišljenja koja im tehnika i tehnologija zadaje ili nameće, ostavljaju stare obrasce i okreću se novim mogućnostima. To se vidi po savladanim jezicima, po kompjuterskim tehnikama, po informacijama sa kojima raspolažu i po logici razumjevanja porodične strukture pa i njene same funkcije. U novom

vremenu obrazovanje postaje paradigma promjene. Ta promjena se ne odvija bez stereotipa, pa i sukoba, konzervativizma u obrazovanju, nespremnosti za promjene i nemogućnosti da obrazovni sistemi sami prate potrebe obrazovanja mladih, ali i zahtjeva novih tehnologija koje apsorbuju znanje i na kojima počivaju. Danas su porodične vrijednosti izmjenjene. Nekad se smatralo da je potrebno savladati vještine u porodičnom okrilju pa i imanju s kojim je porodica raspolagala i koje su bile potrebne za život. Danas je vrijednost u obrazovanju i njegovom nivou, ali i praktičnoj primjeni. Roditelji, svoju skoro najvažniju ulogu smatraju omogućiti djeci da se školuju i da stiču nova znanja i kompetencije. Stare navike i stereotipi ostaju u prošlosti vremena kao kulturni rariteti i etnološki obrasci. Model obrazovanja je iako pojedinačna mogućnost, pa i pravo, postalo univerzalni obrazac svih porodica, odnosno njihove djece. Naravno obrazovanje je ekonomski uslovljeno i socijalnim i materijalnim mogućnostima samih porodica, ali i društvenim mogućnostima. Ali kao model je postao univerzalan i općeprihvaćen. Obrazovanje je danas postalo i porodični ali i društveni interes i potreba.

4.0 Sudar između tradicionalog i savremenog koncepta porodice

Kako uskladiti društvene potrebe i individualne mogućnosti? Kako obrazovanje humanizirati i nadomjestiti zapostavljeni model vaspitanja i socijalizacije u primarnoj fazi odrastanja. Industrijski sistem je rastočio i doveo u nesigurnost porodične odnose koji su bili dominantni u prošlosti. Vaspitanje i odrastanje djece u organiziranom socijalnom ambijentu je rasterećenje same porodice od tradicijske uloge i obaveze koju je porodica imala. Ali je to istovremeno novo stanje s kojim se moraju nositi socijalno odgojne ali i obrazovne ustanove. Prepuštanje funkcija porodice socijalnim institucijama je moguće u razvijenim društvima, u porodicama koje su suočena sa novim. Tradicijske funkcije gube na značaju ali i ulozi, porodica dobija novu sadržinu u kojoj privatnost i porodična etika ostaju u tradiciji. Sfera porodične privatnosti se gubi i nema više snagu posebnosti. Obrazovanje i odgoj postaju društvena briga i vrijednosni sistem svih u zajednici. Taj novi obrazac je agonija koja se ogleda kroz rastakanje porodice i porodičnih odnosa, kroz gubljenje autoriteta patris familijasa, kroz prava djeteta na mišljenje, na obrazovanje, na prava koja su sve više univerzalna i općeprihvaćena. Nostalgija je prisutnija kod roditelja i bližih srodnika. Stereotip je u sukobu sa modernim

sa novim i sa potrebama individue i njegovim pravima.

Danas su porodice svedene na onaj tip koji jedan broj sociologa naziva industrijski tip, koju čine bračni drugovi i njihova djeca do punoljetstva. Stare proširene porodice, sa svojom geneologijom, etnosom i tradicijom su u nestanku. Tome je doprinjela promjena društvoekonomskih, tehničkotehnoloških, ali demokratskih odnosa na društvenoj sceni. Te promjene diktiraju obrazovanje, određuju vrijednosti i određuju čovjeka ili individualna dostignuća. Tradicija je nešto što je stabilno, historijski određeno, vremenom promjenjeno i prilagođeno potrebama prostora i vremena. Susret tradicije i novog nerijetko rađa frustracije koje su i individualne ali i društvene. One se različito manifestiraju i usmjeravaju. Razvijena društva promjene usmjeravaju pa i individualne potrebe, dok nedemokratski sistemi prizivaju prošlost i frustriraju društvenu javnost svojim nesposobnostima da se suoče sa nužnim i nadolazećim, stalno se pozivajući na tradiciju i staro.

Kako zapravo objasniti drugačije stereotipe o drugim, historijski opterećenim događanjima i stradanjima, bez mogućnosti da se u novom vremenu odgovori na potrebe samih aktera. Etnička različitost je historijska datost. Porijeklo i tradicija su nešto što je dato i uslovljeno prostorom, teritorijom i vremenom. Ona društva koja su uspjela ostaviti prošlost iza sebe u tradicijskoj vrijednosti su uspjela demokratizirati i razviti svoje sisteme i države. Razviti tehniku i tehnologiju, razviti industriju i ostvariti industrijski naučno-tehnički napredak. Ona društva koja su ostala zarobljena u svoju etničku datost, ostala su nerazvijena i neproduktivna, disharmonična i protivrječna sa mnogobrojnim sukobima i konfliktima koji ih stalno vraćaju na staro „iskonsko“ historijsko. Historija je stvar dogođenog, a sistem i poredak služe čovjeku i porodici da se suoče sa datim i mogućim u novom vremenu i drugim društvenim i ekonomskim uslovima. Ta potreba novog se snažno reflektira kroz obrazovne potrebe ali i nove porodične vrijednosti. Zarobljeni sistemi u prošlosti su najpogodniji za egzodus vlastitog stanovništva prema zemljama i sistemima koji imaju novi vrijednosni, obrazovni i radnosocijalni ambijent i uslove egzistiranja. Svakako tome treba dodati i nove porodične obrasce i porodične vrijednosti. Tradicije ostaju u ostavljenom prostoru, prihvatanje novog i želja da se u novom ambijentu i novom društvenom okruženju traži bolja budućnost za sebe i svoje članove porodice. Ta nova sredina postaje izazov za nove moralne vrijednosti, za nove porodične interese, za kvalitetniji obrazovni i odgojni proces. Proces asimilacije je proces koji je industrijski sistem nametnuo i univerzalizirao. Pokretljivost roba i kapitala, pokre-

tljivost rada i znanja su globalizacijske kategorije koje čitave prostore i kontinente čine univerzalnim vrijednostima i ciljevima bez ograničenja koji ostaju lokalni i koji gube primat u snažnim promjenama.

5.0 Protivrječnosti u sociološkoj analizi porodice u BiH

Porodica u bosanskohercegovačkom društvu je na neki način razdrobljena kao i samo društvo. Nestala je stara tradicionalna porodica i to u kratkom roku i sa uslovima diktiranim velikim konfliktom. Naime, rastočena ili razdrobljena porodica uslovljena je velikim ratnim strahotama koja su se zbila u periodu 92-95 na prostoru BiH i to u svim etnosima skoro podjednako. „Najveća migracijska kretanja na prostoru BiH u novijoj historiji zabilježena su 1990-ih godina. Uglavnom su to bile prisilne migracije izazvane ratnim dešavanjima kada je samo u periodu 1991-1995. godine zemlju napustilo više od milion stanovnika, koji su u velikom broju nastavili da žive u zemljama prijema, ali se značajan broj iseljenika nakon rata i vratio u BiH. Druga polovina 1990-ih obilježena je nastavkom emigracija, bilo zbog spajanja porodica, bilo zbog loše ekonomske situacije i političke nestabilnosti, što je trend koji je nastavljen i u prve dvije decenije XXI stoljeća“. U tom periodu stradalo je mnogobrojno stanovništvo, došlo je do velikih migracija i ratnog protjerivanja, etničko čišćenje je u suštini značilo eliminaciju porodice i njene tradicije na određenom prostoru. Ako tome dodamo i nedostatak društvenog sistema vrijednosti onda je raspad porodične tradicije još ilustrativniji i sa velikim poremećajima u shvatanju prirode i u karaktera i rata ali i stradanja prije svega civilnog stanovništva. Veliki broj porodica napustio je zemlju u periodu rata pod prisilom i etničkim čišćenjem. Taj egzodus je porodio nove probleme jer je došlo do rasturanja porodica koje su činili samo jedan bračni drug i njihova djeca dok je drugi ostajao u BiH, najčešće u nekoj od vojnih formacija. To je za posljedicu imalo razvrgavanje i razvod brakova zbog nastalog stanja i zbog uvjeta života u novoj zajednici. Drugi razlog je velika asimilacija, pogotovu mlade populacije koja je i nakon rata ostala u zemljama azila i koji su svoj sistem školovanja i rada nastavili u njima. Time je podstaknuta migracija stanovništva i spajanja pa i ostanka i starije populacije sa djecom u zemljama azila. Nakon završetka oružanog sukoba povratak je bio spor i sa mnogobrojnim opstrukcijama političkih elita i nositelja ideologije rata. To je za posljedicu imalo i veliku migraciju i raseljenost u okviru same Bosne i Hercegovine,

na osnovu etničke pripadnosti. Nove sredine nisu bile prirodne za mnogobrojne raseljene familije. To je uticalo da se nastavi i dalje migracija prema razvijenim evropskim zemljama.

Nakon završetka ratnog stradanja došlo je do značajnog pada nataliteta i promjena uslova života domicilnog stanovništva. Ekonomska, socijalna pa i bezbjedonosna nesigurnost doprinjeli su smanjenju zaključivanja brakova i smanjenju nataliteta. Ako tome dodamo veliki broj stradalog fertilnog stanovništva tokom rata onda slika postaje jasnija zašto je i jednoj zemlji koja je prije sukoba imala progresivnu stopu nataliteta ista naglo pala. Nakon sporog ekonomskog, socijalnog i političkog oporavka došlo je do novog egzodusa stanovništva i to prije svega obrazovnog. Prema dosta pouzdanim procjenama BiH je napustilo od 2010 godine do 2020 oko 550 000 stanovnika. Kombinacijom različitih podataka iz različitih izvora „procjenjuje se da u iseljeništvu živi oko dva miliona osoba porijeklom iz Bosne i Hercegovine, što predstavlja više od 56% od ukupnog broja stanovnika iz posljednjeg popisa 2013. Godine“ Bolji uslovi rada, veće zarade i sigurnije okruženje su glavni motivi ekonomskih migracija mladih iz BiH. Stalna konfliktnost, bilo politička, nacionalna ili ekonomska su ozbiljna prepreka mladim da svoju budućnost planiraju u svojoj zemlji. Autori studije o emigracijama u BiH navode da je „Emigracija tako postala jedan od bitnih uzroka smanjenja ukupnog broja stanovnika u posljednjoj deceniji, a posebno je zabrinjavajuće da se događa simultano s padom nataliteta“ Ako tome dodamo i zanemarenu ulogu mladih, opijena društvena scena nacionalnim identitetom, neproduktivno obrazovanje i nedostatak sigurnosti za perspektivu i afirmaciju života i rada, dovode mlade ljude da svoju budućnost planiraju i realiziraju u razvijenim zemljama koje im pružaju šansu za rad i napredak. Istovremeno predominantna politička sfera koja je dugi niz godina na sceni, doprinosi klekralizmu i retrogradnosti pokreta i ideja koji veličaju prošlost i zatamnjuju sadašnjost.

Takva društvena scena doprinosi da mladi ljudi i porodice traže izlaz iz prošlosti kako bi se realizirale i materijalizirale u sadašnjosti i budućnosti. Ako tome dodamo dominaciju i religijskog autoriteta onda je stanje društvenih odnosa nepodnošljivo za čovjeka i njegovu slobodu izbora i mogućnosti života u disharmoničnom i protivrječnom društvu, kakvo je bosanskohercegovačko. Velika nezaposlenost, mala ili gotovo nikakva socijalna politika, slab obrazovni sistem su generatori nazatka i pojedinca ali i društva. Po svojoj snazi i gledištima na vrijednosti života i pojedinični uspjeh svakako prednjače mladi. Zato i ne čudi činjenica da

su oni ti koji umjesto da mijenjaju postojeće društveno stanje i nametnute društvene odnose oni rađe posežu za traženjem nove sredine koja će im omogućiti da iskažu svoje sposobnosti u radu, obrazovanju i napretku.

Iako tradicionalna porodica u BiH danas je u raspadu a industrijska u nastanku da se primjetiti da su ti procesi intenzivni i protivrječni sa mnogobrojnim negativnim refleksijama. Veliki je broj razvoda brakova, značajan broj napuštene djece ili djece bez roditeljskog staranja, slaba ili nejaka socijalna zaštita djece s posebnim potrebama itd. Za siromašna društva ti su problemi još veći jer je procenat vjerovatnoće za promjenu tog statusa veoma mali. Običan čovjek i njegova porodica su prepušteni prostoru i vremenu i parcijalnim socijalnim politikama i mjerama koje ne mogu bitnije promijeniti odnos ili stanje u toj oblasti. Ako znamo da je socijalna politika uslovljena ekonomskom moći jednog društva onda slika porodice i njene transformacije na prostorima BiH postaje jasnija.

6.0 Zaključak

Porodica i njena tradicija je društvena kategorija. Kroz historiju imala je porodica različite uloge i funkcije. Sve su se one u vremenu i prostoru transformirale i oblikovale sa novim, ostavljajući staro i prevaziđeno. Razvoj porodice uslovljen je društvenim, ekonomskim ali tehničko tehnološkim i socijalnim razvojem društava i sistema vlasti. Historija ljudskog društva je tako historija porodične tradicije i porodičnih odnosa te njene produkcije u funkciji opstanka čovjeka i produženja ljudske vrste. Porodica je tako povijesno ali i u moderno doba, osnova harmonije, solidarnosti, etičnosti i moralnosti. Nezamjenjiva je kategorija u čovjekovom razvoju i njegovoj socijalizaciji. Ona je i trajna i univerzalna kategorija neprevaziđena bez obzira na demokratske društvene tokove i industrijski i tehničkotehnološki razvoj. U središtu porodičnog života je reprodukcija, socijalizacija, solidarnost i individualna i društvena vrijednost koju jedinka sa sobom nosi i dalje reproducira. Razvijena društva su svoje socijalne politike podredile i prilagodile porodici i njenoj potrebi. Danas je porodični ambijent i društveni jer su vrijednosti i pojedinca i društva zajedničke. Tako uloga porodice bez obzira na sve transformacije ostaje najснаžniji društveni prostor ostvarivanja i materilizacije čovjeka ali i same zajednice.

BIBLIOGRAFIJA

1. Statistički godišnjak/ljetopis 1993-1998, Federalni zavod za statistiku, Statistički godišnjak/ljetopis 1993-1998 Sarajevo juni 1998 godine
2. Statistički godišnjak republike BiH 1992 Državni zavod za statistiku, Sarajevo maj 1994 godina
3. Entoni Gidens, Sociologija (Sociology), Ekonomski fakultet, Beograd, 2003 godina
4. Arhiva za pretragu o ženskim studijima i studijima roda-međunarodni linkovi <http://www.lib.utsa.edu./Arhives/links2.htm#intl>
5. Studija o emigracijama, autora acc Muris Čičić i saradnici. Izdavač ANUBiH 2019, Dijelovi studije objavljeni u Oslobođenju dnevnom listu u utorak 14 do 25 januara 2020 godine
6. MSBiH(2018) Migracioni profil Bosne i Hercegovine za 2017.godinu Sarajevo; Ministarstvo sigurnosti BiH, sektor za imigracije
http://msb.gov.ba/PDF/MIGRACIONI%20PROFIL_2017-%20BOS-FINAL.pdf
7. BHAS (2016) popis stanovništva, domaćinstava/kućanstava i stanova u Bosni i Hercegovini 2013 godine. Konačni rezultati. Sarajevo:Bosna i Hercegovina, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine <http://fzs.ba/index.php/popis-stanovnistva/popis-stanovnistva-2013/konacni-rezultati-popisa-2013/>